

ВЕКОВНИЦИ, „РЕКВИЈЕМ“: ВЕЛЕС ВИА ЛЕСКОВАЦ

Вечност која обухвата све појединачне тренутке – који су некад били или ће тек бити – не би била вечност кад би однекле почињала и негде се завршавала. Оно што се рађа и умире не може бити вечно. Стога, да би започели своје постојање на овом свету, које се не мора нужно завршити, вековници се прво морају родити. Познати српски стрип-серијал *Вековници*, чије симболично „рођење“ бележимо пре „ђавољих“ 13 година, није изузетак у том погледу. Као резултат креативности неуморног стрип-сценаристе и организатора Балканске смотре младих Марка Стојановића, стрип-аутора из Лесковца, овај најемблематичнији савремени (или пак савремени) српски стрип-серијал дебитује на странама београдског „Политикиног Забавника“ у априлу 2007. године (бр. 2881–2884). Прву епизоду с називом „Реквијем“, која је исте те године издата и као албум (30. септембра), Стојановић ради у тандему с илустратором Срђаном Николићем Пеком, такође из Лесковца. А од тада па до данас, читава армија илустратора из целе бивше СФРЈ и шире учествовала је у стварању (с)ликовне компоненте *Вековника*, чији је број, чудно али истинито, већи од 100.

Ф. Андроник, М. Вицановић, Д. Дупановић, М. Слипчевић, Е. Чишић (Босна и Херцеговина), Д. Атанасов, И. Беров, А. Вачков, П. Гелев, И. Коритарев, П. Станимиров, Р. Чаушев (Бугарска), М. Димитријевски, И. Јовчевски, Д. Михаилов, А. Сотировски (Македонија), А. Барбу (Румунија), И. Ситар (Словенија), Д. Алексић, С. Бановић, А. Гајић, Б. Грбић, М. Јовановић, Д. Ковачевић, Д. Пауновић, Д. Перовић, В. Радовановић, З. Туцић, Т. Челановић, М. Чолак, И. Шаиновић (Србија), И. Сворцина, Г. Суџука, Д. Талајић (Хрватска) и О. Миждало (Црна Гора) – само су мали део имена укључених у стварање визуелног света *Вековника*, чиме овај серијал обележава једно важно доба не само лесковачког и српског, већ и балканског стрипа. Уједно, обезбедивши своје место у стрипској вечности на овим просторима (поред три албума из подсерије „Бескрвни“, као и досад објављених десетак скечбука), из ове серије до почетка 2019. године у Србији је објављено укупно десет засебних албума (девет са ознаком од један до девет и један нулти број).¹ И баш тада, кад ништа није указивало на то да прича неће наставити у дотадашњем смеру – према епилогу, серија се претворила у својеврсни уробор (симбол вечности, змија која гризе свој реп). Неочекивано се окренула за 180 степени, чиме је у том времену последњи стрип-албум постао први, а први – последњи.

На 12. годишњицу објављивања прве епизоде *Вековника*, коју је илустровао Срђан Николић, догодио се мали куриозитет, веома редак чак и у светским размерима. Нацртана

¹ У међувремену, у другој половини 2019. године, у Србији је објављен још један албум, „Барон и терор“, означен као десети.

по истом Стојановићевом сценарију, овог пута од илустратора Марка Николића и Дејана Ненадова, ова епизода је доживела римејк (показујући да, осим што се рађају, вековници понекад знају и да се препоруде). Отприлике у исто време, тај други, поновно створени стрип „Реквијем“, био је објављен у хрватском часопису „Стрип ревија Вечерњег листа“, у бројевима 67 и 68 (март, април 2019), и у облику албума у Румунији (промовисан 6. априла 2019) од издавача „АХ, БД“, а нешто касније и у јужном суседу Србије – у Македонији. Састављен под диригентском палицом уредника и преводиоца (са српског на македонски) Ванета Трајкова (као и супервизора из сенке, Марка Стојановића), македонско издање „Реквијема“ објављено је средином јуна 2019. године.² Попут румунског, реч је о албумском издању које је, за разлику од хрватског (које је колорисао Аљоша Томић), штампано у црно-белој техници. Од осталих техничких података, ова публикација је у меком повезу (картонске корице са сјајном пластификацијом), штампана на висококвалитетном кунстдрук папиру у скраћеном А4 формату и на укупно 52 стране (без корица). А њен издавач је Стрип центар Македоније са седиштем у Велесу, који је чак и у тренутно релативно повољнијој ситуацији (поред „Темплум“ и стрипоиздаваштва „Стрип квадрат“ и „Бункер“) један од ретких македонских издавача стваралаштва из девете уметности.

Примарни илустратор новог издања „Вековници: I – Реквијем“ је Марко Николић, рођен 1989. године у Лебану. Као добитник дипломе за најбољег дебитанта и награде за најбољег цртача, 8. и 15. Балканске смотре младих стрип-аутора у Лесковцу, као и с обзиром на радни ангажман (четири објављена стрип-албума *Space Reich*) који има у „Солеилу“ (Soleil), француском стрипском гиганту, он је несумњиво једна од најсјајнијих младих звезда на српском стрип-небу, чије време тек долази. У прилог томе гласно говори и свих 45 табли „Реквијема“ које је вешто илустровао. Илустратор осталих пет табли од укупно 50, чији садржај су реминисценције, јесте Дејан Ненадов, рођен 1966. године у Новом Саду. О илустраторском квалитету овог истакнутог српског стрип-аутора (о којем се не мора пуно писати) поред дугогодишњег искуства додатно сведоче: Прва награда на конкурс „Видици“ – „Ју стрип магазин“ (1984), Награда за најбољег младог аутора освојена у Винковцима, као и она за најбољу илустрацију, додељена на 12. Међународном салону „Визант“ одржаном 5. октобра 2010. године у Прилепу.

Заједно с Николићем, Ненадовим и сценаристом Стојановићем, у реализацију новог „Реквијема“ укључен је и Дан Јанош, рођен 1982. године у Темишвару, Румунији. Македонским љубитељима девете уметности овај румунски аутор са међународном каријером познат је као освајач првог места (заједно са М. Стојановићем и А. Томићем) на 13. Међународном салону стрипа – Велес 2015, а његова заслуга су „сфумато“ илустрације постављене на насловне стране албума објављених у Румунији и Македонији. По мом укусу (с обзиром на то да су све илустрације које улепшавају корице досад објављених бројева *Вековника* на завидном нивоу), управо она постављена на македонско издање спада у најлепше три. За оне који сматрају да је латиница (визуелно) супериорније писмо, ћирилични логотип овог издања је чврст доказ да то баш и није

² Коначна верзија издања је послата у штампарију 24. маја (унутрашњост), тј. 5. јуна (корице), а издање је промовисано у периоду 16–18. јуна 2019. године.

тачно. Њен творац, исто као и оригиналног латиничног логотипа, јесте познати српски стрип-аутор Алекса Гајић који је, поред бројних других награда, добитник гран-прија (заједно са М. Стојановићем) на 16. Међународном салону стрипа – Велес 2018.

Уосталом, не само насловна страна, већ и целокупно графичко обликовање „Реквијема“ објављено у Македонији достојно је уметничке вредности стрипа. Можда је некима, који су већ имали прилику да држе у рукама ово издање, оваква изјава зазвучала као властито бесрамно хваљење. Да, тачно је да сам ја његов графички уредник, али је такође тачно да сам, уместо да измишљам топлу воду, дизајн засновао на оригиналном обликовању и концепту српског албума *Вековници*, Милана Антанасијевића (који је уједно и колориста прве верзије „Реквијема“). Па, с обзиром на то, похвале у највећој мери иду њему, а моја заслуга (вођен филозофијом: добра традиција се треба поштовати, а оно што није покварено не треба се поправљати) јесте само труд да све ствари буду „под конач“. Ни са техничког становишта „Реквијем“ на македонском не заостаје за албумским издањима *Вековника* објављеним у Србији (за шта су заслужни људи из скопске штампарије „Пропоинт“). И квалитет је заиста на светском нивоу. Задње поменуто је једнако правом подвигу уколико се зна скромни, једва довољан буџет који је имао издавач СЦМ – Велес, обезбеђен захваљујући Министарству културе Републике Македоније у оквиру годишњег програма за остваривање националног интереса у култури за 2019. годину.

Колико год да лоше звучи у односу на добро познато гостопримство и великодушност мог народа, и без обзира на то колико квалитетна била нека дела, као македонски држављанин и порески обвезник одувек сам био против финансирања странаца из македонског државног буџета. Али, како свако правило има изузетак, тако је и у овом случају. Неки би помислили да је то због Краљевића Марка, лика из фолклора заснованог на средњовековном владару са седиштем у данашњој југозападној Македонији (Прилеп), који је један од протагониста овог стрип-албума. И они би били само делимично у праву, јер се разлог примарно треба тражити у оном другом Марку. Немојте ме разумети погрешно, Марко Стојановић, сценариста „Вековника: I – Реквијем“ и идејни творац целог серијала, ни по рођењу, ни по географском пореклу нема никакве везе са Македонијом. Исто као што сам и сам „born and raised“ Македонац, он је рођен, живи и ради у српском граду Лесковцу. Али, исто као што се и сам (с обзиром на објављене стрипове у Србији, учешћа на тамошњим стрип-конкурсима, фестивалима и колонијама, те на стечена пријатељства са српским колегама и добијене награде) осећам као део српске стрип-сцене, тако и овог истакнутог српског стрип-сценаристу сматрам делом македонске стрип-сцене.

Као резултат сарадње са њим, велики је број македонских стрипописаца који су се представили српској публици. Изложба „Македонски стрип денес“ (29. јуна 2013), на којој су у оквиру Балканске смотре младих стрип-аутора у Лесковцу биле изложене стрип-креације чак 40 аутора из Македоније, вероватно представља апогеј његовог ангажмана у овом погледу. Стојановић се јавља у улози једног од само неколико аутора текстова о историји македонског стрипа, урадио је интервјуе са неколико македонских стрип-аутора (Александар Сотировски, Ласко Џуровски) и стрипови са његовим потписом могу се видети у више бројева македонских магазина „Стрип Креатор“ (1, 8,

9, 11, 12, 16/17, 18, 19, 23, 24, 29) и „Деветка“ (1, 2). Као редован учесник конкурса Међународног салона стрипа у Велесу добитник је већег броја награда, од тога чак три прва места (2009, 2015, 2018), као и признања за допринос развоју македонског стрипа (2013). А потврда за ово да је Марко Стојановић велики пријатељ македонског стрипа може се наћи и у самом македонском издању „Реквијема“, на чијој је првој страни по његовом налогу исписано: „Посвећено свим македонским ауторима који су сарађивали на *Вековницима*.”

Као још један у низу аргумената да македонска и српска стрип-сцена у извесној мери функционишу по принципу конфедерације, македонске стрипације су укључене у серијал *Вековници* још од његовог самог почетка. У оригиналном првом албуму „Реквијему“, објављеном 2007. године од стране београдског „Систем комикса“, са својим илустрацијама у галерији су заступљени Александар Сотировски, родом из Битоља, а са адресом сталног боравка у Скопљу, и Михајло Димитриевски (Тхе Мичо) из Битоља. Сотировски је део ауторског тима и другог албума „Пасји животи“ (15. март / 22. април 2008) као цртач, а у истом броју са својом илустрацијом је заступљен и Игор Јовчевски из Скопља. Након овакве „генералне пробе“, Јовчевски се потписује као један од двојице илустратора трећег броја *Вековника*, насловљеног „Прах“ (14. новембар 2008), у ком илустрацију објављује и његов суграђанин Дамјан Михаилов. Настављајући традицију, Михаилов се јавља као колориста једног од кратких стрипова четвртог албума *Вековника* који је насловљен „Пепео“ (15. август / децембар 2009). Заједно са Димитриевским, он је аутор и више епизода гег-серијала (стрип-лентама и полутабле) „Вековниците“, а са илустрацијом и са илустрованим стрипом „Како се калио челик“ укључен је и у наредном броју *Вековника* који је означен као нулти (26. јун 2010).

Управо сам нулти (према обиму дупли) број *Вековника* насловљен „Бајке и друге истине“ започиње радом једног Македонца. У улози аутора једне од две насловне стране овог броја се јавља Димитриевски (аутор друге је Рајко Милошевић Гера), који је уједно и илустратор стрипова „Лепа реч и гвоздена врата“ и „Човек за сва времена“. У овом броју са својом илустрацијом је представљен и аутор Здравко Гиров из Скопља, као и Александар Сотировски који се поново јавља у улози стрип-цртача, овај пут стрипа „Тамни вилајет“. Као аутор визуелног дела стрип-табле објављене у деветом броју *Вековника* насловљеном „Земља чуда“ међу илустраторима се потписује и Јован Секулоски из Охрида. Стрип-табла објављена у истом броју илуструје и тандем отац-син Ласко (цртеж) и Томи Џуровски (колор) из Скопља, од којих је други аутор и илустрације са мотивом из *Вековника* која је постављена на насловној страни каталога 21. Балканске смотре младих стрип-аутора (28–30. јун 2019).³ Иако не као илустратор, свој допринос за овај српски стрип-серијал даје и Никола Темков, стрип-аутор и издавач из Скопља, који у осмом броју промотивног магазина „Синдром“ (19. септембар 2014) објављује текст насловљен „Пет године *Вековника*“. А, на сличан начин попут њега, радујем се да са овим редовима и сам имам могућност да учествујем у ширењу „јеванђеља“ тј. добре вести о *Вековницима*.

³ У каталогу Смотре погрешно је написано да је аутор илустрације с насловне стране Сениша Бановић.

Након периода затишја од око две и по деценије, стрип на простору некадашње СФРЈ полако се ревитализовао, при том успевши да се позиционира на досад највишу тачку уметничке скале. И поред тога што прича која се приповеда у „Реквијему“ није непозната љубитељима стрипа с простора бивше Југе, још од прве верзије из 2007. године, она без сумње захтева нова ишчитавања. У случају са овим стрипом није првенствено битна прича, већ и начин на који је она испричана. А, руку на срце, у обе верзије је испричана мајсторски са мешањем не само жанрова, већ и историје са фикцијом, и квазиисторије са легендама, где се при том јављају разне палете ликове, подзаплет и дигресије испреплетени у њен (с)ликовно-текстуални ток.

Прича у „Реквијему“ је одговор на питање шта би било кад би „Амадеус“ и „Горштак“ отишли на „Бал вампира“, тј. који би био резултат упетљавања у Гордијев чвор животних путева једног источноазијског вампира, „Божјег гласа на земљи“ Моцарта и Краљевића Марка, између осталих. Задњи од њих, епско-историјски Марко, спада у најзаступљеније стрипске ликове на простору Балкана. У Србији се Марко помиње у стрипу још далеке 1939. године, ако не и раније, на странама „Политикиног Забавника“ у стрипу „Пропаст града Пирлитора“ аутора Павла Церовића (текст) и Ђорђа Лобачева (цртеж), рађеном по мотивима народне песме. Стрип са Марком Краљевићем, објављен у часопису „Микијево царство“ у периоду од 1940. до 1941, црта још један великан српског и југословенског стрипа – Иван Шеншин. Шездесетих година прошлог столећа стрип са Марком је радио и македонски аутор Спиро Џајков, који није успео да објави, а у новије време на истом лику су се испробали и Никола Темков и тандем супружника Еми и Стојче Тоциновски из Скопља. Ни Бугари нису остали имуни на шарм средњовековног владара са преком нарави и страсти према вину, па током прве половине осамдесетих година, заслугом три аутора – Георги Стојчев, Григор Бојациев и Хр. Жабљанов, стрип са Марком Краљевићем се појављује и на странама култног бугарског часописа „Дага“ (Дџга). Али, и поред тога што је овај херој досад био предмет многобројних интерпретација и стриповних „инкарнација“, у *Вековницима* он није нешто *већ виђено*.

За разлику од свих горе поменутих стрипова у којима је заступљен, Марко Краљевић аутора Марка Стојановића је комплексни лик који није у функцији поновног причавања (стриповања) већ давно створених народних епова. Он у „Реквијему“, и као херој и као антихерој, приповеда у потпуности оригиналну причу. Иако вуче инспирацију и из фолклора, он није у целости „одељен“ од реалног средњовековног владара чије постојање представља историјску чињеницу. Заправо, улога Краљевића Марка као протагонисте рада заслужује и дубље социолошко проучавање. У времену кад се не само на Западу већ и на овим просторима (Србија, Македонија...) гради и надограђује дерогативни мит о подврсти названој „хомо балканикус“ који је на сваком пољу (па и на пољу уметности) инфериорнији него онај из у свим аспектима напреднијег Запада, са избором позитиваца и негативаца, аутори овог стрипа показују да уметници не желе само да се забављају, већ и да стану на пут увреженим заблудама. И не само избором ликова, него и високим уметничким квалитетом „Реквијем“ не остаје за оним стрипским радовима који долазе из економски надмоћнијих земаља.

Већ од првог сусрета с „Реквијемом“ јасно је да то није још један обичан стрип који се чита с пола мозга. Као две различите стране медаље, цртеж често није само у улози

илустрације написаног, а написано не служи само као излишни одјек нацртаног. Колико год да су део једне опште целине, истовремено они имају и засебне животе. А управо такво надопуњавање слике и текста, рушећи мит да стрип није уметност него само жанр, чини овај рад савршеном лектиром из предмета „Стрипологија за почетнике“. Да би се наратив осветлио из различитих углова, ту је и нови, савременији цртеж који даје свежину овог „Реквијема“. Он у себи носи дух модерног времена (што није чудно ако се зна узраст његовог главног илустратора), бележећи и извесна побољшања у односу на прву верзију (што никако не значи да је та условно речено оригинална епизода коју је нацртао Пека била лошија – ситне несавршености често знају да нацртаноме дају неку чар). А са одлуком да буде у свим нијансама сиве боје (лавирани туш), подражавајући комплексност приче, он уједно потцртава и своју неоптерећеност класичном стрипском техником црно-бело, тј. добро и лоше у апсолутним величинама.

Узимајући у обзир оне који се преко ових редова први пут сусрећу са феноменом званим „Вековници“ или „Реквијем“, нећу се детаљније бавити садржајем ове прве, поновно нацртане приче. Све епизоде серијала, укључујући и прву верзију прве епизоде, више пута до сада су биле предмет рецензија (Зорана Стефановића, Бојана Ђукића, Илије Бакића и Ивана Вељковића, између осталих), при чему су делимично биле и препричаване, па би такав покушај био само узалудно трошење папира и времена (које би било паметније потрошити на читање овог албума). Заправо, ако би прича „Реквијема“ (која је као створена за медиј стрипа) могла да се исприча само текстом, Марко Стојановић вероватно не би тражио илустраторе и написао би је у форми приче или романа. На среће стрипофила (не само с ових простора) то није случај, па пред собом имамо једно изузетно вредно издање стрип-серијала чији су поједини албуми од стране британског стрип-теоретичара, критичара и публицисте – Пола Гравета (Paul Gravett) били убројени у сам врх светске стрип-продукције (2012, 2013, 2016, 2017). Уједно, ако овим опширним текстом нисам досад успео да убедим оне који се први пут срећу са *Вековницима* у вредност новокреиране епизоде, као и у то да она заслужује да буде прочитана, не верујем да бих то постигао ни детаљним препричавањем, сцену по сцену, уз бојазан да написано надмаши и дужину саме рецензије.

Уз искрену наду да овај први број *Вековника* објављен на македонском језику неће бити и последњи, након бројних похвала, за крај бих хтео да напишем и нешто негативно. Једно од основних правила каже да је добра рецензија она која ће и у најлошијем раду пронаћи нешто добро, како се аутор не би обесхрабрио да ствара, као што ће у најбољем раду пронаћи нешто лоше, да се аутор не уобрази и такође престане стварати. Да, желео бих да напишем и нешто негативно о овом издању... када бих могао. На моју жалост (а на срећу свих осталих љубитеља стрипа), лоших ствари у „Вековници: I – Реквијем“ у издању СЦМ – Велес нема (као читалац бих волео да издање има предговор, галерију са илустрацијама и евентуално цитатима, каква постоји у српским издањима, што је недостатак који не сматрам маном „per se“, него само пропуштеном шансом). Па, без обзира колико да су оправдане похвале у овој рецензији, испада, према овом правилу, да она баш и не ваља. Али што је много важније, изречено у рецензији сведочи да је ово македонско (према издавачу) и српско (према аутору) издање, са свим својим визуелно-текстуалним и техничко-уметничким квалитетима, сасвим другачија прича.